

TƏHSİLİN İDARƏEDİLMƏSİ MƏSƏLƏLƏRİ
ВОПРОСЫ УПРАВЛЕНИЯ ОБРАЗОВАНИЕМ
ISSUES OF EDUCATIONAL MANAGEMENT

UOT 378.4:303.722

MƏKTƏBDAXİLİ QIYMƏTLƏNDİRMƏ: İBTİDAİ VƏ ORTA TƏHSİLDƏ
ƏSASLAR, FUNKSIYALAR VƏ GƏLƏCƏK İSTİQAMƏTLƏR

Türkanə Əli qızı Nəbiyeva

Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorantı

ORCID: 0009-0002-1253-2541

<http://www.doi.org/10.62706/bqiz.2025.v23.i2.29>

E-mail: nabiyeva2018@list.ru

Açar sözlər: *qiymətləndirmə savadlılığı, formativ qiymətləndirmə, summativ qiymətləndirmə, təhsildə bərabərlik, təlim təcrübəsi*

Ключевые слова: *оценка грамотности, формирующее оценивание, суммативное оценивание, равенство в образовании, учебная практика*

Key words: *assessment literacy, formative assessment, summative assessment, equity in education, instructional practice*

Məktəblərdə qiymətləndirmə təcrübələri təhsilin keyfiyyətini və effektivliyini təmin etmək üçün çox vacibdir. İstər qeyri-rəsmi sinif yoxlamaları, istərsə də rəsmi imtahanlar olsun, məktəbdaxili qiymətləndirmələr müəllimlərə şagirdlərin irəliləyişlərini izləməyə, pedaqogikaya uyğunlaşdırmağa və nəticələri maraqlı tərəflərə hesabat verməyə kömək edir. Qiymətləndirmə sistemləri beynəlxalq səviyyədə fərqlənsə də, effektiv qiymətləndirməyə rəhbərlik edən prinsiplər ardıcıl olaraq qalır: etibarlılıq, etibarlılıq, ədalətlik və təlimatın uyğunluğu. Məktəbdaxili qiymətləndirmə tədris ili ərzində rəsmi təhsil mühitində aparılan bütün qiymətləndirmə fəaliyyətlərinə aiddir. Bunlara təlim prosesi zamanı əks əlaqəni təmin edən formativ qiymətləndirmələr, tədris dövrlərinin sonunda nailiyyətləri qiymətləndirən summativ qiymətləndirmələr və tələbələrin güclü tərəflərini və ehtiyaclarını müəyyən edən diaqnostik vasitələr daxildir. Şifahi sorğu, cəld yazılar və həmyaşıdların rəyi kimi formativ qiymətləndirmə şagirdin öyrənilməsinə rəhbərlik etmək, düşüncəni inkişaf etdirmək və diferensial təlimi dəstəkləmək üçün mühüm rol oynayır. Summativ qiymətləndirmə, digər tərəfdən, adətən qiymətlər təyin etmək və testlər, təqdimatlar və standartlaşdırılmış imtahanlar daxil olmaqla ümumi performans qiymətləndirmək üçün istifadə olunur. Hər iki növ vacib olsa da, formativ qiymətləndirmə getdikcə daha çox tələbə motivasiyasına və fəallığına daha güclü təsir göstərir. Bir çox ölkələrdə milli və ya regional siyasətlər standartlaşdırma və müqayisəliliyi təmin etmək üçün məktəbdaxili qiymətləndirmənin müəyyən formalarını məcbur edir. Bununla belə, müəllim tərəfindən hazırlanmış qiymətləndirmələr fərdi öyrənmə ehtiyaclarına cavab vermək üçün ən təcili və çevik alətlər olaraq qalır. Məktəbdaxili qiymətləndirmənin səmərəliliyi əsasən verilən rəyin keyfiyyətindən, təlim məqsədlərinin aydınlığından və şagirdlərin prosesə cəlb olunma dərəcəsindən

asılıdır. Şagirdlər qiymətləndirmə meyarlarını başa düşdükdə və özünüqiymətləndirmə və məqsəd qoyma imkanları verildikdə, onların öyrənmələrinə sahib çıxma ehtimalı daha yüksəkdir. Buna baxmayaraq, məktəbdaxili qiymətləndirmə bir çox problemlərlə üzləşir. Bunlara müəllimlərin qərəzliliyi, qiymətləndirmənin tərtib edilməsində təlimin olmaması, tələbələr və qiymətləndirmə məzmunu arasında mədəni uyğunsuzluqlar və yüksək riskli testlər səbəbindən kurikulumun daralması riski daxildir. Aşağı resurs kontekstlərində böyük sinif ölçüləri və materialların olmaması kimi maddi-texniki problemlər qiymətləndirmə təcrübələrini daha da çətinləşdirir. Üstəlik, summativ nəticələrə həddən artıq diqqət yetirilməsi tənqidi düşüncə, yaradıcılıq və sosial-emosional bacarıqlara məhəl qoymadan öyrənməni bir sıra meyarlara qədər azalda bilər. Buna görə də, inklüziv, orijinal və müxtəlif öyrənənlərə cavab verən qiymətləndirmə təcrübələrinə artan çağırış var. Bu məqsədə doğru irəliləmək üçün məktəblər qiymətləndirmə savadlılığına yönəlmiş davamlı peşəkar inkişafa sərmayə qoymalı, mənalı tapşırıqlar hazırlamaq üçün müəllimlər arasında əməkdaşlığı təşviq etməli və qiymətləndirmə proseslərinə şagirdin səsini daxil etməlidir. Əlavə olaraq, rəqəmsal vasitələrin integrasiyası qiymətləndirmələrin çevikliyini və cavabdehliyini artırma bilər, real vaxt rejimində rəy bildirməyə və daha fərdiləşdirilmiş öyrənmə yollarına imkan verir. Nəhayət, məktəbdaxili qiymətləndirmə təcrid olunmuş mühakimə aktı kimi deyil, qarşılıqlı inam və öyrənmə üçün ortaq məqsədlərə əsaslanan müəllimlər və tələbələr arasında davamlı dialoq kimi qiymətləndirilməlidir.

Məktəbdaxili qiymətləndirmə təhsil prosesinin dinamik və əvəzedilməz hissəsidir. Düşüncəli şəkildə həyata keçirildikdə, o, təkcə akademik nailiyyətləri deyil, həm də tələbə agentliyini, nişanlılığı və bərabərliyi dəstəkləyir. Bütün dünyada təhsil sistemləri şagirdləri mürəkkəb, sürətlə dəyişən cəmiyyətlərə hazırlamağa çalışdıqca, qiymətləndirmə təcrübələrinin yenidən nəzərdən keçirilməsi və təkmilləşdirilməsi prioritet olaraq qalmalıdır. Qiymətləndirməni öyrənmə və inklüzivlik mədəniyyətinə daxil etməklə, məktəblər bütün tələbələrin öz potensiallarını həyata keçirmələri üçün dəstəklənməsini təmin edə bilərlər.

Məktəbdaxili qiymətləndirmə bütün tədris ili ərzində şagirdlərin öyrənməsini qiymətləndirmək və dəstəkləmək üçün təhsil müəssisələrində istifadə olunan alətlər və təcrübələr toplusuna aiddir. Buraya həm formativ, həm də summativ yanaşmalar, həmçinin diaqnostik və aralıq metodlar daxildir. Çıxış biletləri, şifahi sorğu və qaralamaya əsaslanan geri dönüş kimi formativ qiymətləndirmənin məqsədi təlimi istiqamətləndirmək və şagirdlərin öyrənilməsini inkişaf etdirməkdir (3, s.29). Summativ qiymətləndirmələr, əksinə, tələbələrin öyrənmə dərəcəsini mühakimə etmək üçün tədris dövrlərinin sonunda istifadə olunur, tez-tez qiymətləri, hesabat kartlarını və ya standart göstəriciləri məlumatlandırır (4, s.7). Təhsil sistemləri, xüsusən də müxtəlif və inklüziv siniflərdə olan tələbələr arasında iştirak və öyrənmə nəticələrinin yaxşılaşdırılmasında nümayiş etdirilən effektivliyinə görə formativ yanaşmaları getdikcə daha çox vurğulayır (5, s.118). Buna baxmayaraq, obyektivlik və hesabatlılıq məqsədləri üçün faydalı olduğuna görə bir çox regionlarda summativ qiymətləndirmələr üstünlük təşkil edir. Məktəbdaxili qiymətləndirmənin uğuru müəllimlərin qiymətləndirmə savadlılığı ilə - onların qiymətləndirmələri necə səmərəli şəkildə tərtib etmək, həyata keçirmək və şərh etmək barədə anlayışları ilə sıx bağlıdır (8, s.194). Pedaqoqların yüksək keyfiyyətli peşəkar inkişafa və birgə planlaşdırma vaxtına çıxışı olduqda, qiymətləndirmə mühakimə mexanizmi deyil, təlimat üçün alətə çevrilir. Bununla belə, çətinliklər davam edir. Müəllimlər etibarlı və etibarlı qiymətləndirmələrin tərtib

edilməsində adekvat təlimdən məhrum ola bilər və ya mədəni cəhətdən uyğun olmayan məzmun vasitəsilə qərəzli yanaşmalar tətbiq edə bilər (1, s.5). Üstəlik, yüksək riskli testləri vurğulayan sistemlər kurikulumu və pedaqogikaya təhrif yarada bilər, bu da test üçün tədrisə və tələbə təşkilatının azalmasına səbəb ola bilər (2, s. 259). Digər əsas problem ədalətin təmin edilməsidir. Qiymətləndirmə təcrübələri inklüziv, mədəni cəhətdən həssas olmalı və bütün tələbələr, o cümlədən əlillər, dil öyrənənlər və təcrid olunmuş icmalardan olan tələbələr üçün əlçatan olmalıdır (6, s.5). Bu problemlərin həlli uyğunluğa əsaslanan qiymətləndirmə modelindən öyrənən mərkəzli və dialoqa əsaslanan modelə keçid tələb edir. Buraya tələbələrin özünüqiymətləndirməyə, həmyaşıdları ilə əks əlaqəyə və məqsəd qoymağa cəlb edilməsi daxildir ki, bu da tədqiqatın göstərdiyi kimi metakognitiv bacarıqları inkişaf etdirir və daxili motivasiyanı artırır (7, s.203). Texnologiya həmçinin öyrənənlər üçün adaptiv qiymətləndirmələr, dərhal rəy və daha geniş ifadə üsulları təklif edərək əsas rol oynaya bilər. XXI əsrdə təhsilin inkişaf edən tələbləri fonunda məktəbdaxili qiymətləndirmə sadəcə qiymətləndirmə vasitəsi olmaqdan bərabərlik, düşüncə və ömür boyu öyrənmə bacarıqlarını təşviq edən mexanizmə çevrilməlidir. Məktəblər getdikcə mürəkkəbləşən təhsil kontekstlərində müxtəlif şagird ehtiyaclarını qarşılamağa çalışdıqca, effektiv, inklüziv qiymətləndirmə təcrübələrinin gündəlik tədrisə inteqrasiyası həmişəkindən daha vacibdir.

Məktəbdaxili qiymətləndirmə səmərəli təhsilin əsasını təşkil edir. Məqsəd və ədalət nəzərə alınmaqla tərtib edildikdə və həyata keçirildikdə, o, təlimin və şagird nailiyyətlərinin yaxşılaşdırılması üçün güclü qüvvə rolunu oynayır. İrəliləyərkən, təhsil sistemləri qiymətləndirmənin mənalı öyrənmə üçün maneə deyil, körpü rolunu oynamasını təmin etmək üçün qiymətləndirmə savadlılığına, inklüzivliyə və tələbə cəlbinə üstünlük verməlidir.

Problemin aktuallığı. Şagird populyasiyalarının artan müxtəlifliyi və inkişaf edən təhsil tələbləri bütün tələbə qrupları arasında bərabər təlim nəticələrini təmin etmək üçün effektiv məktəbdaxili qiymətləndirmə təcrübələrini vacib edir.

Problemin elmi yeniliyi. Formativ qiymətləndirmədə və texnologiyanın sinif otaqlarına inteqrasiyasında son inkişaflar fərdiləşdirilmiş öyrənmə və əks əlaqə mexanizmlərini təkmilləşdirmək üçün yeni imkanlar təqdim edir, lakin tətbiq təhsil sistemləri arasında uyğunsuz olaraq qalır.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məktəbdaxili qiymətləndirmə təcrübələrinin təkmilləşdirilməsi birbaşa tədris strategiyalarına, tələbə cəlbinə və akademik nailiyyətlərə təsir göstərərək, daha yaxşı məlumatlandırılmış təlimat qərarlarına və daha ədalətli təhsil təcrübələrinə gətirib çıxara bilər.

Ədəbiyyat

1. Abedi, J. *The Validity of Assessments for English Language Learners: Challenges and Recommendations*. Los Angeles: University of California, 2004. (CSE Technical Report 605).
2. Au, W. "High-Stakes Testing and Curricular Control: A Qualitative Metasynthesis." *Educational Researcher* 36, no. 5 (2007): 258–267. <https://doi.org/10.3102/0013189X07306523>.

3. Black, P., and D. Wiliam. "Developing the Theory of Formative Assessment." *Educational Assessment, Evaluation and Accountability* 21, no. 1 (2009): 5–31. <https://doi.org/10.1007/s11092-008-9068-5>.
4. Guskey, T. R. "How Classroom Assessments Improve Learning." *Educational Leadership* 60, no. 5 (2003): 6–11.
5. Heritage, M. *Formative Assessment: Making It Happen in the Classroom*. Thousand Oaks: Corwin Press, 2010. 160 pages.
6. Ladson-Billings, G. "From the Achievement Gap to the Education Debt: Understanding Achievement in U.S. Schools." *Educational Researcher* 35, no. 7 (2006): 3–12.
7. Nicol, D. J., and D. Macfarlane-Dick. "Formative Assessment and Self-Regulated Learning: A Model and Seven Principles of Good Feedback Practice." *Studies in Higher Education* 31, no. 2 (2006): 199–218. <https://doi.org/10.1080/03075070600572090>.
8. Stiggins, R. J. "Assessment, Student Confidence, and School Success." *Phi Delta Kappan* 81, no. 3 (1999): 191–198.

T.A. Набиева

Внутришкольная оценка: основы, функции и будущие направления в начальном и среднем образовании
Резюме

Внутришкольная оценка является центральным компонентом современных систем образования, выступая в качестве механизма мониторинга обучения, руководства обучением и информирования о политических решениях. В этой статье рассматривается роль внутришкольных оценок в начальном и среднем образовании в различных контекстах. Особое внимание уделяется пониманию целей оценки, учебной интеграции и практическим проблемам. В статье предлагаются стратегии повышения грамотности оценки и равенства при ее реализации с видением оценки, которая поддерживает более глубокое обучение и расширение прав и возможностей учащихся.

T.E. Nabiyeva

In-School assessment: foundations, functions, and future directions in primary and secondary education
Summary

In-school assessment is a central component of contemporary education systems, serving as a mechanism for monitoring learning, guiding instruction, and informing policy decisions. This article examines the role of in-school assessments in primary and secondary education across diverse contexts. Emphasis is placed on understanding assessment purposes, instructional integration, and practical challenges. The article proposes strategies for improving assessment literacy and equity in implementation, with a vision for assessment that supports deeper learning and student empowerment.

Redaksiyaya daxil olub: 11.04.2025